

واکاوی تاریخی برنامه اتمی ایران

چکیده

برنامه اتمی ایران - بی‌آنکه شاکله آن اقتضا کند - در سالهای اخیر به یکی از جنجالی‌ترین موضوعها و مسائل رسانه ای جهان تبدیل شده است و اندیشمندان شمال و جنوب در فهم ماهیت و پیامدهای آن به دو گروه مخالف تقسیم شده‌اند. نوشتار حاضر با نگاهی به تاریخچه اتفاقیهای مهم اتمی نیم قرن گذشته ایران، در پی آن است تا نشان دهد که فراتر از اهداف دولتمردان جمهوری اسلامی، این ژئوپولتیک ایران و لحن درشت و اغلب توأم با جنگ لفظی دو دولت ایران و امریکا نسبت به یکدیگر است که سوء ظن قدرتهای غربی را نسبت به برنامه اتمی ایران برانگیخته و آنان را واداشته است تا در پی ریشه کن ساختن توانمندیهای بومی اتمی این کشور باشند.

این بررسی همچنین نشان می‌دهد که نوعی پیوستگی و همگونی سیاستی - فراتر از کیفیت نظام سیاسی و نیز اجماعی ملی نسبت به برنامه اتمی ایران در داخل کشور وجود دارد و از آنجا که دولت امریکا سلسله جنبان تاریخی سوءظن نسبت به برنامه اتمی ایران بوده است و به قول فلاسفه علت مبقیه یک پدیده نمی‌تواند چیزی به جز علت محدثه آن باشد، پس تنها راه برون‌رفت مسالمت‌آمیز از بحران اتمی، هدف قرار دادن ریشه این سوءظن از راه گفتگو و ایجاد اعتماد است.

واژگان کلیدی: انرژی اتمی، اقتصاد انرژی، تاریخ روابط ایران و امریکا، برنامه اتمی ایران.

* دکترای علوم اقتصادی، مدیرگروه مطالعات اقتصاد بین‌المللی و انرژی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی

مقدمه

برنامه اتمی ایران از مهم‌ترین موضوعهای سیاسی و بین‌المللی است که در سالها و ماههای اخیر در مطبوعات و رسانه‌های جهان بازتاب داشته و مخالفان و موافقان بسیاری یافته است. به درستی روشن نیست چرا در حالی که جهان به دلیل پیش‌بینی بحران کمبود انرژی در آینده‌ای نه چندان دور به افزایش ظرفیت تولید برق اتمی خود می‌اندیشد، باید تا این اندازه درباره برنامه صلح‌آمیز اتمی ایران اختلاف‌نظر وجود داشته باشد؟

شورای امنیت سازمان ملل متحد و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی زیر نظر آن، در سالهای اخیر نسبت به ماهیت صلح‌آمیز بودن برنامه اتمی ایران قضاوتهایی کرده‌اند که بیشتر به یک «بازی متسلسل»^{*} شباهت دارد تا «کشف و بیان حقیقت». تحمیل دو دور تحریم اقتصادی و مالی بر ضد ایران و انجام دادن کارهایی هوشمندانه که آخرین آنها طرح موضوع ناتمام و تحقیق نشده‌ای به نام «مطالعات ادعایی»^{**} در آخرین روزها و ساعت‌های مانده به اعلام نتیجه موفقیت‌آمیز طرح «مدالیتة همکاریهای آژانس بین‌المللی اتمی و ایران» بود، در کنار فعالیتهایی دیگر همه نشان‌دهنده آن است که غرب یک بازی حساب شده متسلسل را درباره برنامه اتمی ایران آغاز کرده است.^(۱) این در حالی است که هم در داوری ۲۲ فوریه سال جاری (۲۰۰۸) و هم در نظریه ۱۵ نوامبر ۲۰۰۷ آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، ماهیت برنامه اتمی ایران از نظر انحراف نداشتن به سمت اهداف نظامی تأیید و اعلام شد که ایران در روشن ساختن حدود و زاویه‌های برنامه اتمی خود پیشرفت چشمگیری داشته است.

*A sequential game

**Alleged studies

با وجود این، مطبوعات غربی به جای مطرح کردن این گونه پیشرفت‌ها، نظریه‌های فنی احتمالاً دستکاری شده‌ای را چاپ کردند که براساس این نظریه‌ها برخلاف تخمین گذشته سازمان جاسوسی امریکا که پیش‌بینی می‌کرد ایران در فاصله سالهای ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ می‌تواند به فناوری تولید سلاحهای اتمی دست یابد، به تازگی مطرح شد که این کشور قادر خواهد بود در مدت یک‌سال به نقطه اصطلاح «غیرقابل بازگشت» در غنی‌سازی سوخت اتمی برسد.^(۲)

اکنون پرسش این است که چرا قدرتهای غربی تا این حد نسبت به ماهیت برنامه اتمی ایران حساسیت دارند و این حساسیتها از کجا ناشی می‌شود؟ نوشتار حاضر در پی آن است تا با بررسی زمان بندی رخدادهایی که در سالهای دهه ۱۹۷۰ میلادی و در دوره پیش از انقلاب اسلامی ایران اتفاق افتاد، نشان دهد که سوءظن فعلی نسبت به برنامه اتمی ایران به نگاه تاریخی امریکا نسبت به ماهیت برنامه اتمی ایران بازمی‌گردد. سوءظن امریکا به دلیل نگرانی از اندازه و موقعیت جغرافیای سیاسی و اقتصادی، تواناییهای ملی، تاریخی و تمدنی ایران و لحن سازش‌ناپذیر دولتمردان آن بوده است؛ بنابراین ظهور و بروز انقلاب اسلامی تنها با تشدید شائبه اقتدار ژئوپولیتیک و منطقه‌ای ایران در دنیای نابسامان آینده است که سوءظن تاریخی امریکا را نسبت به برنامه اتمی ایران بیشتر کرده است.

این نوشتار در ادامه به بیان تاریخچه فعالیت‌های اتمی ایران در دوره پیش از انقلاب اسلامی و تجزیه و تحلیل آن می‌پردازد. بررسی گاه‌شمار فعالیت‌های اتمی صلح‌آمیز ایران در دوره پس از انقلاب اسلامی و نتایج سیاسی آن به مجال جداگانه‌ای در آینده نیاز دارد.

تاریخچه فعالیت‌های اتمی ایران در دوره پیش از انقلاب اسلامی

در اینجا بخشی از تاریخچه فعالیت‌های اتمی ایران بررسی می‌شود که با هدف این نوشتار بیشتر ارتباط می‌یابد.

♦ روشن است که شروع همکاری‌های اتمی ایران و آمریکا به سال ۱۹۵۷ میلادی برمی‌گردد، هنگامی که دو کشور در زمینه تولید انرژی صلح‌آمیز اتمی به عنوان بخشی از برنامه آمریکایی موسوم به «اتم برای صلح» موافقت‌نامه امضا کردند. در همین سال، مؤسسه علوم اتمی که زیر نظر سازمان معاهده مرکزی موسوم به سنتو* فعالیت می‌کرد، از بغداد به تهران انتقال یافت.

♦ شاه در سال ۱۹۵۹ میلادی دستور داد که یک مرکز تحقیقات اتمی در دانشگاه تهران ایجاد شود. سال بعد او توانست موافقت آمریکا را برای دریافت یک رآکتور تحقیقات اتمی با ظرفیت تولید ۵ مگاوات الکتریسیته جهت نصب در دانشگاه تهران به دست آورد. آمریکا همچنین تعدادی اتاقک حفاظت‌شده از نظر تشعشع رادیو اکتیو** برای انجام امور آزمایشگاهی به ایران داد.

♦ در ۱۵ فوریه ۱۹۶۱ رئیس ستاد مشترک ارتش آمریکا پیشنهاد کرد که ساخت سلاح‌های اتمی در ایران بخشی از روابط نزدیک آمریکا با ایران باشد، اما وزارت امور خارجه آمریکا بی‌درنگ مخالفت خود را با این پیشنهاد اعلام کرد.

♦ شاه در سال ۱۹۶۴ در سفر به آمریکا تصمیم گرفت که برنامه جاه‌طلبانه‌ای را برای تولید برق اتمی در پیش گیرد.^(۳)

♦ آمریکا در سپتامبر ۱۹۶۷ به میزان ۵/۵۴۵ کیلوگرم اورانیوم غنی‌شده که ۵/۱۶۵ کیلوگرم آن شامل ایزوتوپ‌های شکافت‌پذیر بود و ۱۱۲ کیلوگرم پلوتونیوم که

* Cento

**Hot cells

حاوی ۱۰۴ کیلوگرم ایزوتوپهای شکافت‌پذیر* بود، برای مصرف و شروع به کار رآکتور تحقیقاتی در اختیار ایران قرار داد.

♦ ایران در اول ژوئیه ۱۹۶۸، پیمان NPT را امضا و در ۲ فوریه ۱۹۷۰ آن را تصویب کرد. موافقت‌نامه پادمان ایران و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی هم از تاریخ ۱۵ مه ۱۹۷۴ اجرا شد.

♦ شاه در مارس ۱۹۷۴ اعلام کرد که تصمیم دارد به زودی ۲۳۰۰۰ مگاوات الکتریسیته از طریق انرژی اتمی تولید کند و قرار است نخستین رآکتور در سال ۱۹۷۸ در بوشهر تکمیل شود. شاه در این سال سازمان انرژی اتمی ایران را به ریاست اکبر اعتماد، فیزیکدان تحصیل‌کرده ایرانی در سوئیس و فرانسه، زیرنظر خود تأسیس کرد. بودجه این سازمان برای سال مالی ۱۹۷۵ معادل ۳۰ میلیون دلار تعیین شد که در سالهای بعد به یک میلیارد دلار افزایش یافت.

♦ وزارت خارجه آمریکا در ۱۱ آوریل ۱۹۷۴ در تلگرافی به سفیر خود در تهران اعلام کرد که آمریکا آمادگی دارد تا راههای همکاری با ایران را در زمینه تولید انرژی اتمی بررسی کند؛ به همین دلیل رئیس کمیسیون انرژی اتمی آمریکا و شماری از متخصصان به تهران سفر کردند. وزیر خارجه آمریکا پیشنهاد کرد که همکاریهای اتمی، نخستین همکاری کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و آمریکا در نظر گرفته شود. در مه ۱۹۷۴، دکتر دیکسی‌لی ری، رئیس کمیسیون انرژی اتمی، در بازدید خود از تهران پیشنهاد کرد که یک مرکز منطقه‌ای غنی‌سازی و فرآوری مجدد سوخت اتمی تأسیس شود. ایران در مارس ۱۹۷۵ ضمن موافقت با این پیشنهاد، درخواست کرد که این مرکز در خاک ایران واقع شود.

*Fissile isotopes

♦ شاه در ژوئن ۱۹۷۴ در ملاقات با مسئولان کیهان بین‌المللی اعلام کرد که ایران به زودی، سلاح اتمی خواهد داشت.* در همان ماه شاه و اکبر اعتماد، رئیس سازمان انرژی اتمی ایران، به پاریس سفر کردند و ایران و فرانسه در زمینه دریافت پنج رآکتور اتمی با ظرفیت تولید هرکدام ۱۰۰۰ مگاوات الکتریسیته و نیز یک رآکتور تحقیقات اتمی قرارداد بستند. همچنین آمریکا و ایران در همان ماه موافقت‌نامه اولیه‌ای را نهایی کردند که به موجب آن آمریکا رآکتور تولید الکتریسیته و سوخت غنی‌سازی شده به ایران می‌داد؛ البته هیئت ایرانی که در سال ۱۹۷۵ به کنفرانس خلع سلاح ژنو رفته بودند و خود شاه، ادعای مسلح شدن به سلاح اتمی را رد کردند. شاه در فوریه همان سال بار دیگر بر موضوع یاد شده تأکید کرد، اما خاطر نشان ساخت که اگر کشورهای کوچک سلاح اتمی تولید کنند، ایران ممکن است در سیاست خود تجدیدنظر کند.

♦ در ۲۰ اکتبر ۱۹۷۴ براساس مدرک مستندی در وزارت خارجه آمریکا، ایران و آمریکا اعلام آمادگی کردند تا درباره موافقت‌نامه‌ای مذاکره کنند که به موجب آن فروش رآکتورهای اتمی و سوخت غنی‌سازی شده در حد موردنظر شاه به ایران انجام شود. آمریکا به شاه اعلام کرد که از پیشنهاد ایران مبنی بر خرید ۲۵ درصد منافع در یک کارخانه تجاری غنی‌سازی سوخت پشتیبانی می‌کند.

♦ ایران در نوامبر ۱۹۷۴ قراردادهایی را امضا کرد تا براساس آنها دو رآکتور اتمی آب سبک با ظرفیت تولید ۱۲۰۰ مگاوات الکتریسیته از یک شرکت آلمانی برای نصب در بوشهر و دو رآکتور از یک شرکت فرانسوی با ظرفیت تولید ۹۰۰ مگاوات الکتریسیته برای نصب در بندرعباس خریداری کند. قرار بود که آلمان و فرانسه سوخت غنی‌سازی شده اتمی را برای شروع به کار این نیروگاهها و نیز برای مصرف ده سال بعد در اختیار ایران قرار دهند.

* سفارت ایران در فرانسه این خبر را تکذیب کرد.

♦ در ژانویه ۱۹۷۵، هنری کیسینجر، وزیر خارجه آمریکا و هوشنگ انصاری، وزیر امور دارایی ایران، قرارداد تجاری چند میلیارد دلاری امضا کردند که از خرید هشت رآکتور اتمی به قیمت ۶/۴ میلیارد دلار خبر می‌داد. کمیسیون انرژی اتمی آمریکا نیز موافقت کرد تا سوخت اتمی مورد نیاز ایران را برای دو نیروگاه آب سبک ۱۲۰۰ مگاواتی تأمین کند و یک موافقت‌نامه مقدماتی را برای عرضه سوخت شش نیروگاه اتمی دیگر با ظرفیت تولید ۸۰۰۰ مگاوات الکتریسیته امضا کرد. در هر حال، دولت آمریکا باید موافقت‌نامه‌های سوخت را تصویب می‌کرد.

♦ ایران و هند در فوریه ۱۹۷۵ موافقت‌نامه همکاری اتمی امضا کردند.

♦ وزارت امور خارجه آمریکا در ۸ فوریه ۱۹۷۵ در یادداشت محرمانه‌ای به هنری کیسینجر اطلاع داد که ایران علاقه‌مند است دست‌کم چهار نیروگاه اتمی دو منظوره برای اهداف نظامی و تولید الکتریسیته و یک کارخانه آب شیرین‌کن* هر یک به قیمت یک میلیارد دلار خریداری کند که این امر می‌تواند به شرکتهای آمریکایی سپرده شود. در این یادداشت آمده است که شرکتهای آلمانی و فرانسوی مناقصه مربوط را برنده شده و موافقت کرده‌اند به شرط آنکه پروژه‌ها در معرض دید دولتهای دیگر باشد آنها را انجام دهند.

♦ وزارت خارجه آمریکا در ۹ مه ۱۹۷۵ در گزارشی توجیهی برای هنری کیسینجر، وزیر خارجه، نوشت که اختلاف اساسی در موافقت‌نامه اتمی ایران و آمریکا در این است که آیا به ایران حق فرآوری مجدد پلوتونیوم داده شود یا خیر؟ در گزارش آمده است که ایران ایده مرکز فرآوری چندجانبه سوخت اتمی را می‌پسندد اما می‌خواهد که با توافق آمریکا سوخت اتمی مصرف شده را مجدداً فرآوری کند و برای ایجاد چنین مرکزی صادقانه خواهد کوشید. در گزارش آمده موضع آمریکا براساس آنچه

*Desalination

رئیس‌جمهور تصویب کرده، این است که خطر اشاعه اتمی از راه الزامی ساختن تأسیس یک مرکز چندجانبه فرآوری مجدد سوخت پیش از آنکه ایران اجازه یابد تا سوخت اتمی عرضه شده آمریکا را مجدد فرآوری کند، محدود شود.

♦ فرانسه در ۱۳ مه ۱۹۷۷ موافقت کرد که دو نیروگاه اتمی ۹۰۰ مگاواتی به ارزش دو میلیارد دلار در ایران بسازد. این نیروگاهها قرار بود در شهر دارخوین و حاشیه رود کارون ساخته شود. فرانسه اعلام آمادگی کرد که در صورت کنار کشیدن آمریکا، هشت نیروگاه اتمی دیگر نیز به ارزش ۱۶ میلیارد دلار برای ایران بسازد.

♦ ایران و آمریکا در ۹ آگوست ۱۹۷۷ گفتگوهای خود را درباره پروژه همکاریهای چند میلیارد دلاری اتمی شروع کردند. ایران اعلام کرد که قصد ندارد یک مرکز فرآوری مجدد سوخت اتمی بنا کند.

♦ خبرگزاری پارس در ۳ اکتبر ۱۹۷۷ خبر داد که ایران و اتریش درباره ذخیره‌سازی زباله‌های اتمی همکاری خواهند کرد.

♦ جیمی کارتر، رئیس‌جمهور آمریکا و شاه در ژانویه ۱۹۷۸، مسائل مربوط به همکاریهای اتمی خود را حل کردند و پذیرفتند که برای رسیدن به توافقی مشخص، ایران پادمان اضافی* نسبت به آنچه با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی امضا کرده، با آمریکا امضا کند و آمریکا هم در مقابل وضعیت دولت کامله الوداد را برای فرآوری مجدد سوخت اتمی به ایران اعطا کند؛ به گونه‌ای که هرگاه ایران اجازه فرآوری مجدد سوخت اتمی یا منشأ آمریکایی را درخواست کرد، آمریکا تبعیض قائل نشود. گفتگو درباره چنین موافقت‌نامه‌ای از سال ۱۹۷۵ شروع شد و تا زمان سرنگونی رژیم شاه به نتیجه نرسید.

*Extra Safeguards

♦ سفیر امریکا در تهران در ۲۳ آگوست ۱۹۷۸ در جلسه سفارت اعلام کرد که کمیسیون مقررات اتمی امریکا* درباره موافقتنامه دوجانبه اتمی ایران و امریکا موضع ۲ به ۲ دارد و ممکن است پیش از ارائه موافقتنامه برای تصویب به کنگره امریکا این خبر در ایران حساسیت ایجاد کند. در جلسه مزبور اعلام شد که ایران در متن فارسی موافقتنامه تغییراتی داده و امیدوار است تا ۱۰ سپتامبر این قرارداد امضا شود.

♦ سفارت امریکا در ۱۷ اکتبر ۱۹۷۸ تلگراف محرمانه‌ای برای وزیر خارجه این کشور فرستاد و اعلام کرد که اکنون زمان مناسبی برای نهایی کردن موافقتنامه اتمی میان ایران و امریکا نیست؛ زیرا اوضاع سیاسی در ایران بی‌ثبات است و تجدید سازماندهی دیوان‌سالاری ایران، روند اجرایی قبلی را مختل کرده است. شاه به سفیر امریکا گفت که تنها نیروگاههای اتمی بوشهر و دارخوین به کار خود ادامه خواهند داد. در تلگراف آمده به دلیل آنکه امریکا به این زودی فروش اتمی به ایران نخواهد داشت؛ بنابراین برای حل اختلاف در زمینه قرارداد همکاریهای اتمی دو کشور شتابی وجود ندارد، به ویژه آنکه اکبر اعتماد، رئیس سازمان انرژی اتمی ایران، استعفا داده و این سازمان زیر نظر وزارت نیرو قرار گرفته است.

♦ امریکا در اواخر دهه ۱۹۷۰، اطلاعاتی جاسوسی به دست آورد مبنی بر اینکه شاه برنامه گسترش سلاحهای اتمی را مخفیانه طرح‌ریزی کرده است. همچنین بر اساس گفته‌های اکبر اعتماد، رئیس سازمان انرژی اتمی ایران، تا اکتبر ۱۹۷۸، پژوهشگران ایرانی در مرکز تحقیقات اتمی تهران در آن دسته از کارهای آزمایشگاهی وارد خواهند شد که برای تجدید فرآوری سوخت مصرف شده اتمی کاربرد داشته باشد.

تجزیه و تحلیل وقایع تاریخی اتمی در دوره پیش از انقلاب اسلامی

نگاهی گذرا به تاریخچه تولید انرژی اتمی در ایران چند نکته را به شرح زیر برجسته می‌کند:

الف) اگرچه شروع همکاریهای اتمی ایران و آمریکا به نیمه دوم دهه ۱۹۵۰ میلادی برمی‌گردد، در سالهای دهه ۱۹۷۰ است که ایران به سوی مجهز شدن به انرژی اتمی و استفاده از آن برای تولید برق به سرعت گام برمی‌دارد. قراردادهای مهم ایران با کشورهای فرانسه و آلمان در سالهای ۱۹۷۴-۱۹۷۵ طراحی و یکی دو سال پس از آن اجرا شد که رخداد انقلاب اسلامی و مشکلات ناشی از آن تکمیل این طرحها را با مشکل روبه‌رو ساخت.

ب) برخی از رویدادهای اتمی نشان می‌دهد که دست‌کم در اواخر دوره پهلوی و یا در آخرین ماههای حکومت محمدرضا شاه، تمایل ایران به ادامه طرحهای جاه‌طلبانه اتمی کم شده است. دلیل این امر می‌تواند فشارهای بودجه‌ای بر اقتصاد ایران و یا تحولات سیاسی - اجتماعی داخل کشور، تجدیدنظر در بودجه اتمی، فراموش شدن خاطره تلخ آزمایش اتمی هند در سال ۱۹۷۴ و یا فشارها و نشانه‌های دریافت شده از خارج از کشور باشد. این یافته‌ها، تحقیق جدیدی را طلب می‌کند؛ زیرا همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد اکبر اعتماد، رئیس سازمان انرژی اتمی، در اکتبر ۱۹۷۸ استعفا داد و سازمان انرژی اتمی که از آغاز تأسیس زیر نظر مستقیم شاه فعالیت می‌کرد، به وزارت نیرو ملحق شد.

پ) آمریکا، فرانسه و آلمان در سالهای دهه ۱۹۷۰ برای انعقاد قراردادهای سودآور اتمی با ایران رقابت می‌کردند، اما علاقه شخصی و تا حدی ضدآمریکایی اکبر اعتماد و گرایشش به فرانسه که قرینه‌های آن در مصاحبه منتشر شده وی (افخمی، ص ۱۶۲-۱۶۳) در

۱۹۹۶ دیده می‌شود و نیز سختگیری امریکایی‌ها در موظف کردن ایران به چشم‌پوشی از فرآوری مجدد سوخت مصرف شده اتمی سبب شد که امریکا از بازار جذاب اتمی ایران دور بماند و تا زمان سرنگونی شاه هیچ موافقت‌نامه دوجانبه‌ای در زمینه اتمی با این کشور نهایی نشود.

(ت) تمایل ایران به ساخت سلاح اتمی در کنار دستیابی به انرژی الکتریسیته از طریق اتم، امری است که می‌توان به نفع و یا بر ضد آن شواهدی تاریخی به دست آورد. شاه نخست قصد نداشت سلاح اتمی تولید کند، لکن وقوع آزمایش هسته‌ای هند در ۱۸ مه ۱۹۷۴ سبب ناراحتی و رنجش خاطر وی و دیگر مسئولان برنامه اتمی ایران شد. در رخدادهای آن سالها و در سخنان شاه آثار این ناراحتی به صورت تصمیم عجولانه برای اعلام مجهز شدن ایران در آینده‌ای نزدیک به سلاح اتمی به چشم می‌خورد، با این حال می‌توان گفت که در سالهای آخر رژیم پهلوی این تمایل از بین رفت و خشم ناشی از انفجار اتمی هند فروکش کرد.

(ث) ایران و امریکا، در زمینه غنی‌سازی اورانیوم و فرآوری مجدد سوخت مصرف شده اتمی اختلاف داشتند. دولت ایران در سالهای دهه ۱۹۷۰ پیوسته به غنی‌سازی تمایل داشت، اما اینکه آیا در نظر داشت از غنی‌سازی برای مجهز شدن به سلاح اتمی یا تأمین سوخت اتمی بهره ببرد یا این امر نتیجه منطقی حرکت به سوی داشتن تکنولوژی اتمی بود یا موقعیت دولت و مسئولان ایران در آن دوران به گونه‌ای بود که بدون داشتن امکان غنی‌سازی خود را تحقیر شده و شکست خورده احساس می‌کردند، هر یک از این عوامل ممکن است در پشت رخدادهای اتمی آن سالها وجود داشته باشد. احتمال اخیر نیز با توجه به حذف شدن برنامه غنی‌سازی از محتوای درسی دانشجویان ایرانی بورسیه در دانشگاه MIT امریکا می‌تواند قوت گیرد.

ج) روشن است که امریکا نسبت به توان غنی‌سازی اتمی ایران حساس بوده است. این حساسیت را می‌توان در آرای ۲ به ۲ کمیسیون انرژی اتمی امریکا درباره موافقت‌نامه دوجانبه اتمی ایران و امریکا و ضرورت فرستادن قرارداد مزبور به کنگره امریکا برای شصت روز بررسی پیش از تصویب نهایی دید.

نتیجه

همان‌گونه که بررسی شد اختلافات میان ایران و امریکا در زمینه انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای بیش از وابستگی به ماهیت نظام سیاسی حاکم بر ایران، ریشه در ژئوپلیتیک ایران و لحن درشت تکلم دولتمردان دو کشور نسبت به یکدیگر در دو دوره پیش و به ویژه پس از انقلاب اسلامی ایران دارد. همچنین مشاهده‌های تاریخی نشان می‌دهد که سیاست پیگیری و دستیابی به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای همواره و به خصوص در شرایط امروزی از نوعی پیوستگی و همگونی و اجماع ملی برخوردار بوده است.

گاه‌شمار تحولات اتمی ایران در دوره پیش از انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که واکنش دو کشور ایران و امریکا از سالهای میانی دهه ۱۹۷۰ نسبت به یکدیگر درباره موضوع اتمی که به نوعی در مذاکره‌های محرمانه و یا اعلاتهای رسانه‌ای صورت می‌پذیرفته، از وقوع رخداد آزمایش اتمی در هند تا حد زیادی سرچشمه گرفته است.

این نوشتار نشان می‌دهد که راه برون رفت از بحران اتمی موجود در ایران، شروع گفتگوهای سازنده با امریکا و حل نگرانیهای هر یک از طرفین در فضایی عادلانه و برابر است.

کتابنامه

- افخمی، غلامرضا، برنامه انرژی اتمی ایران، لندن: بنیاد مطالعات ایران، ۱۹۹۷.

1. *Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006) and 1747 (2007) in the Islamic Republic of Iran*, Report by the Director General, GOV/2008/4, 22 February 2008.

- *Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006) and 1747 (2007) in the Islamic Republic of Iran*, Report by the Director General, GOV/2007/58, 15 November 2007.

- FCNL: Friends Committee on National Legislation,

<http://www.fcnl.org/NuclearCalendar/index.php>

- UK Says Talks on Iran's Nuclear Program Postponed, 11_ 16_ 07 9:22 AM EST, Morningstar, http://news.morningstar.com/news/ViewNews.asp?article=/DJ/200711160922DOWJONESDJONLINE000544_univ.xml&Cat=ForMkts.

- US, Britain, France asking tough questions about Iran's nuclear activities http://www.iht.com/articles/ap/2007/11/14/europe/EU_GEN_Nuclear_Iran_Report.php

- UK questions Iran's nuclear plans

http://news.uk.msn.com/Article.aspx?cp_documentid=6694018

2. *Iran could reach nuclear goal 'in a year'*, By Daniel Dombey in Washington and James Blitz in London, Fri Nov 16 16:45:11 EST 2007. http://us.ft.com/ftgateway/superpage.ft?news_id=fto111620071700153980.

3. *Chronology of Iran's Nuclear Programme*, Oxford Research Group, building bridge for global security, at:

http://www.oxfordresearchgroup.org.uk/middle_east/iranchronology.php

- برای آگاهی بیشتر به منابع زیر مراجعه شود:

Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006) and 1747 (2007) in the Islamic

Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2008/4, 22 February 2008.

Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006) and 1747 (2007) in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2007/58, 15 November 2007.

FCNL: Friends Committee on National Legislation,

<http://www.fcnl.org/NuclearCalendar/index.php>

UK Says Talks on Iran's Nuclear Program Postponed, 11-16-07 9:22 AM EST, Morningstar,

http://news.morningstar.com/news/ViewNews.asp?article=/DJ/200711160922DOWJONESDJONLINE000544_univ.xml&Cat=ForMkts

US, Britain, France asking tough questions about Iran's nuclear activities

http://www.iht.com/articles/ap/2007/11/14/europe/EU_GEN_Nuclear_Iran_Report.php

http://www.iht.com/articles/ap/2007/11/14/europe/EU_GEN_Nuclear_Iran_Report.php

[Iran_Report.php](http://www.iht.com/articles/ap/2007/11/14/europe/EU_GEN_Nuclear_Iran_Report.php)

UK questions Iran's nuclear plans

http://news.uk.msn.com/Article.aspx?cp_documentid=6694018

- *Iran could reach nuclear goal 'in a year'*, By Daniel Dombey in Washington and James Blitz in London, Fri Nov 16 16:45:11 EST 2007, http://us.ft.com/ftgateway/superpage.ft?news_id=fto111620071700153980.
- US Department of State, "*Atoms for Peace Agreement with Iran*," Department of State Bulletin 36 (15 April 1957), p629.
- Poneman Daniel, *Nuclear Power in the Developing World*, (London: George Allen & Unwin, 1982), p 84.
- Pahlavi, Mohammed R. *Mission for My Country* (London: Hutchinson, 1961), pp. 307-308.

- Morgan George A., "Iran-The Current Internal Political Situation in Iran," Secret Internal Paper, 11 February 1988, in Digital National Security Archive, <http://nsarchive.chadwyck.com>
- Kessler Richard, "Argentina Offers Research Reactor Upgrade and New Unit for Iran," Nucleonics Week, 22 January 1987, p. 4.
- Seneviratne Samini, "IAEA Approves Argentine Fuel for Tehran Research Reactor," NuclearFuel, 3 October 1988, p. 13.
- Donnelly Warren H. and Zachary S. Davis, "Iran's Nuclear Activities and the Congressional Response," CRS Issue Brief, Congressional Research Service, The Library of Congress, 20 May 1992.
- Hessing Cahn Anne, "Determinants of the Nuclear Option: The Case of Iran," Nuclear Proliferation in the Near-Nuclear Countries (Cambridge: Ballinger Publishing Co., 1975), Onkar Marwah and Ann Shulz, eds, p. 186.
- *The Annual Report for 1992*, International Atomic Energy Agency, Document GC (XXXVII) 1060, July 1993, p. 140.
- *Kayhan International*, 3 August 1974, p. 4.
- *Tehran Journal*, 18 March 1974, p. 2.
- "US- Iran Cooperation" Department of State Telegram, 11 April 1974, in Digital National Security Archive. <http://nsarchive.chadwyck.com>
- Gelb Leslie H., "U.S. Nuclear Deal with Iran Delayed," The New York Times, 8 March 1975, p. 2.
- John K. Cooley, "More Fingers on Nuclear Trigger?," Christian Science Monitor, 25 June 1974.
- "The Shah Meets the Press," *Kayhan International*, 5 October 1974.
- Lefever Ernest W., *Nuclear Arms in the Third World* (Washington, DC: The Brookings Institution, 1979), p. 52.
- *Der Spiegel*, 8 February 1975.
- Atherton Alfred L., "Strategy for your visit to Iran" Confidential Department of State Briefing, Memorandum, 20 October 1974, in Digital National Security Archive, <http://nsarchive.chadwyck.com>

- "Iran into Uranium in Big Way—Etemad," Kayhan International, 30 November 1974.
 - US Department of State, "Atoms for Peace Agreement with Iran," Department of State Bulletin 36 (15 April 1957).
 - Robinson Charles W., "Major Economic Cooperation Projects with Iran," Confidential Memorandum, 8 February 1975, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>.
 - Sober Sidney, "Your Meeting with the Shah at Blair House," Confidential Briefing Memorandum, 9 May 1975, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>
 - *The Wall Street Journal*, 13 May 1977; in Lexis- Nexis, <<http://www.lexis-nexis.com/>>
 - "US, Iran Resume Atom Power Talks," The Washington Post, 9 August 1977; in Lexis- Nexis, <<http://www.lexis-nexis.com/>>.
 - *The Washington Post*, 3 October 1977.
 - *Nucleonics Week*, 12 January 1978.
 - "Country Team Minutes," 27 August 1978, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>.
 - "US- Iranian Peaceful Nuclear Cooperation Agreement," Secret Telegram, 17 October 1978. (in Digital National Security Archive).
 - Spector Leonard S., *Going Nuclear: The Spread of Nuclear Weapons 1986-1987* (Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1987).
 - "Country Team Minutes," 27 August 1978, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>.
 - US Department of State, "Atoms for Peace Agreement with Iran," Department of State Bulletin 36 (15 April 1957), p. 629.
- Also in: Daniel Poneman, *Nuclear Power in the Developing World*, (London: George Allen & Unwin, 1982), p. 84.
- Pahlavi, Mohammed R. *Mission for My Country* (London: Hutchinson, 1961), pp. 307- 308.

- Poneman Daniel, *Nuclear Power in the Developing World* (London: George Allen & Unwin, 1982), p. 84.
 - Morgan George A., "Iran- *The Current Internal Political Situation in Iran*," Secret Internal Paper, 11 February 1988, in Digital National Security Archive, <http://nsarchive.chadwyck.com>
 - Kessler Richard, "Argentina Offers Research Reactor Upgrade and New Unit for Iran," *Nucleonics Week*, 22 January 1987, p. 4;
 - Also: Samini Seneviratne, "IAEA Approves Argentine Fuel for Tehran Research Reactor," *NuclearFuel*, 3 October 1988, p. 13;
 - Donnelly Warren H. and Zachary S. Davis, "Iran's Nuclear Activities and the Congressional Response," CRS Issue Brief, Congressional Research Service, The Library of Congress, 20 May 1992.
 - Hessing Cahn Anne, "Determinants of the Nuclear Option: The Case of Iran," *Nuclear Proliferation in the Near- Nuclear Countries* (Cambridge: Ballinger Publishing Co., 1975), Onkar Marwah and Ann Shulz, eds., p. 186.
 - *The Annual Report for 1992*, International Atomic Energy Agency, Document GC (XXXVII) 1060, July 1993, p. 140.
 - *Kayhan International*, 3 August 1974, p. 4.
 - *Tehran Journal*, 18 March 1974, p. 2.
- Hessing Cahn Anne, "Determinants of the Nuclear Option: The Case of Iran," *Nuclear Proliferation in the Near- Nuclear Countries* (Cambridge: Ballinger Publishing Co., 1975),
- Marwah Onkar, and Ann Shulz, eds., p. 189; (in Daniel Poneman, *Nuclear Power in the Developing World* (London: George Allen & Unwin, 1982), p. 86).
- "US- Iran Cooperation," Department of State Telegram, 11 April 1974, in Digital National Security Archive. <http://nsarchive.chadwyck.com>
 - Hessing Cahn Anne, "Determinants of the Nuclear Option: The Case of Iran," *Nuclear Proliferation in the Near- Nuclear Countries* (Cambridge:

- Ballinger Publishing Co., 1975), Onkar Marwah and Ann Shulz, eds., p. 190.
- Gelb Leslie H., "U.S. Nuclear Deal with Iran Delayed," The New York Times, 8 March 1975, p. 2.
 - Cooley John K., "More Fingers on Nuclear Trigger?," Christian Science Monitor, 25 June 1974; Also in: "The Shah Meets the Press," Kayhan International, 5 October 1974;
 - Kayhan International, 29 June 1974, p. 1; Also in: Daniel Poneman, *Nuclear Power in the Developing World*, (London: George Allen & Unwin, 1982), p. 88.
 - Lefever Ernest W., *Nuclear Arms in the Third World* (Washington, DC: The Brookings Institution, 1979), p. 52.
 - *Der Spiegel*, 8 February 1975; in Anne Hessing Cahn, "Determinants of the Nuclear Option: The Case of Iran," *Nuclear Proliferation in the Near-Nuclear Countries* (Cambridge: Ballinger Publishing Co., 1975), Onkar Marwah and Ann Shulz, eds., p. 199.
 - Atherton Alfred L., "Strategy for your visit to Iran," Confidential Department of State Briefing Memorandum, 20 October 1974, (in Digital National Security Archive), <http://nsarchive.chadwyck.com>.
 - "Iran into Uranium in Big Way—Etemad," Kayhan International, 30 November 1974
 - *The Times* (London); in Poneman p. 87 and Anne Hessing Cahn, "Determinants of the Nuclear Option: The Case of Iran," *Nuclear Proliferation in the Near-Nuclear Countries* (Cambridge: Ballinger Publishing Co., 1975), Onkar Marwah and Ann Shulz, eds., p. 190.
 - US Department of State, "Atoms for Peace Agreement with Iran," Department of State Bulletin 36 (15 April 1957), p. 629.
 - Super-Turnkey Projects

- ˆ Robinson Charles W., "Major Economic Cooperation Projects with Iran," Confidential Memorandum, 8 February 1975, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>.
- ˆ Sober Sidney, "Your Meeting with the Shah at Blair House," Confidential Briefing Memorandum, 9 May 1975, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>
- ˆ Good Faith Effort
The Wall Street Journal, 13 May 1977; in Lexis- Nexis, <<http://www.lexis-nexis.com/>>
- ˆ "US, Iran Resume Atom Power Talks," The Washington Post, 9 August 1977; in Lexis- Nexis, <<http://www.lexis-nexis.com/>>.
- ˆ Most favored nation or MFN
The Washington Post, 3 October 1977.
- ˆ *Nucleonics Week*, 12 January 1978, pp. 2- 3; in Daniel Poneman, *Nuclear Power in the Developing World*, (George Allen & Unwin: London), 1982, p. 88.
- ˆ "Country Team Minutes," 27 August 1978, in Digital National Security Archive, <<http://nsarchive.chadwyck.com>>.
- ˆ "US- Iranian Peaceful Nuclear Cooperation Agreement," Secret Telegram, 17 October 1978, in "Digital National Security Archive".
- ˆ Spector Leonard S., *Going Nuclear: The Spread of Nuclear Weapons 1986-1987* (Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1987), pp. 50- 51.